

CENTRAAL
MUSEUM
UTRECHT

Agnietenstraat 1
Maliebaan 42

HET
KUNSTWERK
VAN DE
MAAND

december 1967



Koekplank, eikenhout.

Hg. 168, br. 57 cm — eind 18e eeuw.

Deze koekplank met de voorstelling van een soldaat in 18e eeuws uniform met geweer, sabel, berenmuts, bandelier en gordel met op de gesp het utrechtse stadswapen, heeft de uitzonderlijke hoogte van 168 cm. Er zijn niet veel van zulke grote planken bewaard gebleven en een koek ermede gevormd zal dan ook wel voornamelijk een blikvanger in de etalage geweest zijn. De letters LPP zijn wellicht de initialen van de bakker.

Hoewel onze soldaat in de 18e eeuw schijnt thuis te horen, stammen dergelijke grote planken meestal uit de 19e eeuw. Het valt moeilijk uit te maken of we te doen hebben met een originele, eigentijdse voorstelling of met een die naar een ouder voorbeeld gesneden werd. In dit geval lijkt het verstandig vast te houden aan de mening dat het een 18e eeuwse plank is, maar het probleem brengt ons direct in aanraking met een bijzonder facet van de koekplanken: de door de eeuwen overgeleverde vorm in de voorstelling. Het materiaal waaruit deze vormen voor speculaas (het onbegrepen meervoud van het latijnse meervoud van speculum = spiegelbeeld) en taai vervaardigd werden was snel vergankelijk. Immers, behalve door slijtage, kon de plank gemakkelijk barsten of door houtworm worden aangetast. Zo nam men licht, wanneer een nieuwe vorm gesneden moest worden de oude voorstelling over, die bovendien het voordeel had „beproefd” te zijn, d.w.z. men wist dat de koek goed uit de vorm was los te maken. Wie kent niet de vrijer en vrijster, een type dat heden ten dage veelal machinaal gemaakt wordt, maar waarbij, wanneer men de kleding goed bekijkt, teruggegaan zou kunnen worden tot de tijd van de koning-stadhouder, zo rond 1680. Deze vrijers en vrijsters zijn de wereldlijke vormen van de sedert de hervorming verboden heiligenfiguren, de santen en santinnen, die hunnerzijds teruggaan op heidenszinnebeeldige voorstellingen. Zoals deelnemers aan een offermaal door het verorberen van hun deel aan het offerdier, deel kregen aan de god, zo meende men zich de kracht van de god toe te eigenen wiens afbeelding in gebak men opat. Men vraagt van de goden vruchtbaarheid voor mens, dier en gewas en verkrijgt die door het eten van gebak dat de godheid voorstelt. Later wordt de man vruchtbaar door een vrijster, de vrouw door een vrijer te eten, waarbij men niet langer aan de oorspronkelijk bedoelde godheid denkt.

Bij het kunstwerk van de maand worden nog enkele andere koek- en suikerplanken getoond, met als voorbeeld van zo'n voor-reformatorische voorstelling een plank met Maria op de maansikkel.

Het kunstwerk van de maand is gedurende de maand december geëxposeerd in de hal van het Centraal Museum, Agnietenstraat 1. (Buslijn 2)